

hogy vidékeinken szűnjék meg a zaklatás,
hogy az iskolaügyben és a közigazgatásban ismerjék el és érvényesítsék nyelvünk jogait,
hogy tegyék lehetővé a szlovák nemzeti kultúra szabad fejlődését,
hogy a Matica slovenská újjáéledjen, és elkobzott vagyonát visszkapjuk,
hogy a népünk által lakott vidékeken a hivatalokat arra alkalmas szlovák nemzetiségű személyek foglalják el,

hogy a szlovákokra eső mandátumok részükre biztosítva legyenek.

A cikk szerzője erősen hiszi, hogy e törekvésekre ott is felfigyelnek, és elismerik őket, ahol a nemzet sorsáról döntenek, mivel — indoklása szerint — „a mostani miniszterelnök úr, aki nemzetiségi politikájának elveit oly sokszor világosan, férfiasan és csűrés-csavarást nem tűrve kinyilvánította, maga is a nemzetiségek kulturális fejlődésének határozott híve, s bizonyára megtalálja a módját annak, hogy a szlovák nép kulturális igényeit teljesen s kielégítően teljesítsék.”

Ezzel a cikkel a tisztelt szerző azon általam megnevezett és immár kivétel nélkül megboldogult védelmezők sorába és nyomdokaiba lépett, akik abban az időben — negyven évvel ezelőtt —, amikor a nemzeti jogfosztottság állapotába akartak bennünket juttatni, segítettek nekünk visszaverni a ránk és főleg kulturális fejlődésünkre zúduló támadást, készségesen támogattak bennünket, köztük olyanok is, akik bár közülünk valók voltak, de mégsem vallották magukat hozzánk tartozónak.

Üdvözljük tehát őt azoknak a társaságában, akik — felismerve a minket ért sérelmeket és közös hazánk érdekeit — teljesen önzetlenül pártfogásukba vettek bennünket. Biztosítjuk őt, hogy ha teljesül az, amit törekvéseink közül méltányosnak talál, elfelejtjük a keserű pillanatokat, melyeket a fél évszázados jogfosztottságban átéltünk, s egyezségünk könnyen perfektuálódik. A fentiek nélkül azonban ez semmiképpen sem sikerülhet, mert bármilyen szegények és gyengék vagyunk is, akkor is az igazság s a dicsőség jelszavához tartjuk magunkat!

Matúš Dula

C

1915 aug.

*Szlovák memorandumtervezet gr. Tisza István miniszterelnök számára
az 1915 nyarán beindított szlovák akció részeként tervezett audienciára¹*

ŠÚA SSR, Bratislava, Fond M. Dula 9–IV/b/2–1915
(Gépirat)

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr, Kegyelmes Urunk!

Nyugaton a Morva-folyótól kelet felé Ungvárig, a Táttra völgyeitől déli irányban majdnem a Dunáig lakó tótok számottevő részét képezik országunknak. Ennek általános története, művelődési története vagy statisztikája is róluk csupa figyelemre méltó dolgokat tud. A 17. században, még a 18.-ik első felében is az ő vidékeik Magyarországon legfejlettebb iparral bírtak s így legtöbb adót fizethettek; mikor a politikai viszonyok következtében az iparúzó lakosság helyzete kedvezőtlen lett

¹ Az A iratban Kürthy által kért nyilatkozat tervezetéről lehet szó. Hogy a nyilatkozatot egy Tiszánál teendő látogatás alkalmával egy szlovák küldöttség nyújtsa át, több forrás is egybehangzóan jelzi. Dula például 1915. aug. 9-én így írt Vladimír Makovickýnak, a lipótszentmiklósi csoport egyik tekintélyes tagjának: „Amennyiben Bella lelkész úr elfogadta azt a feladatot, amelyre őt felkértem, alázatosan kérem, hogy a rábízott munkát mihamarabb végezze el, mert újból utasítást kaptam, hogy a küldöttséget minél korábban, lehetőség szerint egy héten belül jelentsem Pestre. Huszonöt vagy hét tagból kellene állnia, a mi vezető embereinkből, ezért aztán örülnék, ha jelentené, hogy kire számíthatok Lipótból.

s a megélhetés a felvidéken megnehezedett, a tótok jelentékenyen hozzájárultak a török uralom alatt néptelenné lett országrészek benépesítéséhez. Vállalkozó természetüknél fogva, amennyiben különféle iparral foglalkoztak, a legkülönbébb árucikkkel mindenfelé kereskedtek, egyik statisztikusunk a tótokat Magyarország angoljainak nevezte. A politikai életben is tót vidékek tót születésű urai nem egyszer kitűntek, sőt vezető szerepet is vittek. A társadalom tanult elemeit országszerte tótok szaporították. Bél Mátyás, a 18. században „magnum decus Hungariae”², tót falu szülöttje volt. A tótok révén a magyarság lényeges szaporodást nyert nemcsak alföldi tót telepések beolvadása, hanem egyeseknek magyar vidéken való megmagyarosodása által is. Még a 19. században is [egy] Turócmegye Liesnó nevű falujából³ Pestmegyébe került tót leány (Hrúz Mária) lett anyjává Petőfi Sándornak, a magyarok lángelkű lyrikusának. Háborúban — erről időszerű szólni — a tótot vezérei mindig kedvelték, mint szerényszavú, hősködni nem tudó, de veszély idején szívós kitartó, a halállal nem törődő s azért elsőrendű katonát. Szondi turóci tót faluból lett Drégelynek Czuczor és Arany János által megénekelte hősev.

De legújában, mintegy 40 év óta, hanyatlak és fogy a tótság. Mi már attól tartunk, hogy megszűnik ily hasznos elemévé lenni Magyarországnak. Elszörnyülködve tudtuk meg, hogy Észak-Amerikának⁴ Egyesült Államaiban az utolsó népszámlálás 700.000 tótot talált.

Az okát ennek a szomorú állapotnak itt magyarázni nem volna helyén való; alább is csak érinteni fogjuk. A múltra most fátyolt kívánunk borítani, a jövőbe tekintünk, a jövőt szeretnénk elősegíteni.

Nagyméltóságod már tavaly, a világháború első szakaszában, új dolgokat kezdeményezett. Azóta, a megpróbáltatások tüzeiben, a nagy feladatok teljesítése közben, még több világosság derült a helyzetre s ennek kifolyása képpen hazánkban a nemzetiségi béke oly közel áll megvalósulásához, mint azt már előbb nem is hittük volna. Így mi is, Magyarország tót nemzetiségének nevében, csak megkönnyíteni véljük Nagyméltóságod alkotó munkáját, amidőn ezen memorandumba foglalva bátorodunk előterjeszteni véleményünket és kívánságainkat.

Azon országrész érdekében, melynek lakóit a mi nemzetiségünk alkotja, kívánatos, hogy aki tótnak születik, az szellemileg mint tót fejlődhessék, művelődhessék s nemzetiségét megtarthassa az életben, bármely közpályán is.

1.) Mikor mindennél világosabb, hogy a tót nyelvnek a közigazgatásból (még a községeből is), az igazságszolgáltatásból és közoktatásból való kizárása nálunk általános elmaradást, hanyatlást, fogyást okozott, szükségesnek tartjuk és kívánjuk, hogy

- a) a közoktatásban,
- b) a közigazgatásban, és

c) az igazságszolgáltatásban a tót nyelv helyezettessék azon jogaiba, melyeket számára az 1868.-ki XLIV. törvénycikk körülírt és meghatározott.

A közoktatásra nézve kívánjuk érvényben hagyni a népiskolai közoktatás tárgyában ugyancsak 1868.-ban kiadott XXXVIII. törvénycikknek a XLIV.-ik törvénycikket mintegy kiegészítő rendelkezéseit.

A középiskolák tanítási nyelvét illetőleg a XLIV.-ik, vagyis a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában kiadott törvénycikk 17. §.-a világosan rendelkezik; a 19. §.-ban ki van mondva, hogy a budapesti egyetemen nyelvünk és irodalmunk számára tanszék állíttatik. A népoktatási tanintézetek, úgymint

Vajon rajtad és Bellán kívül nem csatlakozna esetleg Hlinka és Ružiak is. Tudakozódj náluk efelől. Ružiakkal esetleg telefonon beszélj.” Egy héttel később már jóval visszafogottabban és kritikusabban ír a küldöttség kilátásairól, és megjegyzi, hogy Tiszának a belső helyzet erősítése szempontjából lehet szüksége a szlovákok küldöttségére és nyilatkozatára. (A Dula-levelek lelőhelye: ŠÚA SSR, Bratislava, Fond Vladimír Makovický, Korešpondencia.)

² Magyarország nagy dicsősége, ékessége (lat.).

³ É. Liesné (akkor Turóccendrőd).

⁴ Az eredetiben: „Észak-Amerikában”. Értelemszerűen javítottuk.

az elemi népiskolák, felsőbb népiskolák és polgári iskolák nyelvére nézve az 1868-ki XXXVIII. törvénycikk 58. §.-a minden félremagyarzás kizárásával mondja, hogy ezekben az intézetekben „minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike.” A tanítóképezdek tannyelvét illetőleg, ámbár ezek is a népoktatási tanintézetek körébe tartoznak s azt mintegy bezárják, befejezik, e törvénycikk rendelkezése nem oly világos; annál fogva hivatkozással arra, hogy tótul oktató tanítók tót tannyelvű tanítóképezdek nélkül nem lehetnek, különösen kívánjuk a tót tannyelvet a tót vidékek tanítóképezdeiben is. A tót nyelv területén az 1868-ki XLIV. t.c. meghozatala óta létesült mezőgazdasági és egyéb állami szakiskolák tannyelvűül természetesen szintén a tótot kívánjuk.

Amennyiben különösen a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvénycikk rendelkezései újabb törvényekben módosítást szenvedtek, a törvényhozásnak módjában lesz az ellenmondásokat kiegyenlíteni.

2.) Kívánjuk a tót nemzeti kultúra szabad fejlesztését.

Nevezetesen kívánjuk, hogy a Múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőisége és az Országos Tanács hatáskörébe a tót kultúra istápolása is felvéttessék. A Múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőisége 100–200 ezer koronás segílyt juttat gazdag magyar városokban (legutóbb Aradon) építendő közművelődési házak vagy múzeumok építésére, azok beruházására, azután gyűjteményeik gyarapítására évenként is jelentékeny összegeket. Turócszentmártonban a tótok adakozás útján összehozott összegből az egész tótság számára alkottak néprajzi Múzeumot, Magyarország vidéki múzeumai közül vele talán csak a kassai áll egy színvonalon, s az országos főfelügyelőiség róla 1911-ki jelentésében is azt mondta, hogy...⁵, s ez fennállása óta (a múzeumot fenntartó Múzeumi tót társaság alapszabályai 1895-ben 27829. sz. a. nyertek belügyminiszteri jóváhagyást) csak háromszor, összesen 1800 korona segílyben részesült. Az Országos Tanács által, melynek a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium évenként szintén jelentékeny összegeket bocsát rendelkezésére, alapított magyar népkönyvtárakban 1914-ben csak szépirodalmi olvasmány már 191.000 kötetnyi volt; de tót községbe ez úton, ezen országos, állami intézmény útján egyetlen krajcár ára tót könyv sem került. Az iránt pedig nem lehet kétség, hogy a tót kultúra istápolására fordított pénz az országnak megtérülne. Az országnak lesz hasznára, ha a felvidéken Pozsonytól Ungvárig is e két országos intézmény útján terjedni fog a művelődés. Nyer az által az ország mezőgazdasága, nyer az ipar, kereskedelem, nyer a közerkölcs.

3.) Kívánjuk a Tót Matica visszaállítását s elkobzott vagyonának visszaadását.

1875-ben, mikor belügyminiszteri rendelettel megszüntettetett a Tót Matica működése és valamivel előbb, 1874-ben, feloszlattatott három tót tannyelvű gimnázium s egy tanítóképző is. Ezeknek visszaállítását kérelmezni az 1. pontban a., alatt foglalt kérelem után nem tartjuk célszerűnek. Liptó Szt. Miklóson éppen most alakul állami gimnázium: reméljük, hogy ez is csakis tót tannyelvű lehet.

4.) Kívánjuk a tótok által lakott vidékeken az állami hivataloknak tót nemzetiségű képes egyének által való betöltését.

5.) Kívánjuk biztosítani azt, hogy a tótok az országgyűlésre maguknak annyi képviselőt válasszathassanak, ahány számuknál fogva megilleti őket.

6.) A római kath. vallású tótok a nyitrai, szepesi, besztercebányai s azután főleg az esztergomi érseki, a váci és rozsnói egyházmegyékben élnek. Szomorú tapasztalatunk pedig az, hogy a tót nemzetiség kulturális ügyei símán, belső súrlódások és zavarok nélkül nem fejlődhetnek s Magyarország tót nemzetiségű lakossága egyáltalában nem lesz megnyugtatható, míg a róm. kath. tót nyelvű egyházmegyék püspökei a magyarosítás álláspontján maradnak. Radikális intézkedést most nem követelünk, de határozottan kívánjuk, hogy Nyitra, Szepesváralja és Besztercebánya püspökei mellé tót nemzetiségüket valló s hozzá ragaszkodó egyházi férfiak koadjutorokká neveztesse ki s a

⁵ Az itt kihagyott, idézni kívánt szövegrészlet hiányzik az általunk használt példányból.

kormány bölcsességétől elvárjuk, hogy az esztergomi érseki, a váci és rozsnyói egyházmegyékben is mielőbb megteszi nemzetiségünk védelmére a megfelelő intézkedést.

7.) Kívánjuk az 1898.-ki ... törvénycikk⁶ alapján a tót nyelv területén megmagyarosított tót helynevek visszaállítását. E törvénycikk nemzetiségünk el nem ismerése, a tót helynevek nem tűrése, a tót nyelv kiáltó deposedálása, kiküszöbölése. Amíg Magyarországnak lesznek tömegekben együtt élő s lakóhelyük vizeit, hegyeit, völgyeit, dűlőit, községeit őseiktől öröklött kifejezésekkel nevező nem magyar polgárai, ilyen törvény mindaddig csakis káros, ellenséges visszahatást keltő lehet.

8.) Kívánjuk a szekatúrák és perzekúciók megszüntetését.

Tót nyelvű vidék vasúti állomásán, postáján a fél tót szavára ne legyen szabad elutasítólag az felelni: „Nem tudok tótul”, vagy „Beszéljen magyarul”!

Csak azért, hogy valaki tótnak vallja magát, ne legyen szabad őt komoly ok nélkül perzekválni.

Könyvkiadóink ellen 1902. óta több per volt olyan költemények és dalok nyomtatása miatt, melyek 50, vagy több év óta is az illető hatóság tudtával szabadon nyomattak és terjesztettek, különösen naptárakban is, tehát a legelterjedtebb kiadványokban. Például Petőfi „Talpra magyar” című költeményének olyan fordítása, melyben „magyar” helyett „tót” áll, 1848. óta számtalanszor jelent meg nálunk nyomtatásban, 1902-ben történt kiadását mégis beperelték s az illető kiadvány szerkesztőjét elmarasztalták. Azóta ily módon 6–7 költeményünk sújtott bírói ítélettel — számtalanszor nyomtatott irodalmi termékek. S a dolognak egyik következménye, hogy ha valaki, mint közkeletűt el találja dalolni az ilyen verset, azért bele lehet kötni, s legtöbbször nem is mulasztják el azt megtenni. De amennyiben az ilyen irodalmi termék többé nem nyomtatható, egy csomó ilyen ítélettel néhány év leforgása alatt elismert tisztaságú, feddhetetlen tartalmú irodalmunk nem létezővé tehető.

Ez is perzekúció, még pedig nagyon érzékeny. Kívánjuk megszüntetését s eddig 6 vagy 7 költemény ellen a besztercebányai és pozsonyi kir. törvényszékeknél hozott három bírói ítélet törölését. Hiszen ha például Petőfi „Talpra magyarja”, azzal az egyetlen módosítással, hogy a „magyar” helyett „tót” mondatik, tóra fordítva nem lenne terjeszthető, annak csakis egy magyarázata lehetne, az ugyanis, hogy ami a magyar embernél hazafias erény, azt a tótnál büntetendő cselekménynek veszik.

Kegyelmes Urunk! A tótságon már régebben csak hanyatlást, fogyást észlelni. E terjedelmes vidék közigazgatási központjaiban, mezővárosaiban nincsen élet, nincs sem ipar, sem kereskedelem, tehát nem fejlődhetnek, nem vehetik magokba a falvak fölös lakosságát. A falvakból így ez a rész — mely éppen a legéletrevalóbb — elszéled a világba többnyire Amerikába. És miért van ez így? Azért mert a tótoknak *tulajdonképpen nincsen* iskolájuk. Nem tanulhatnak.

És miért nincs iskolájuk? Egy nagy tévedés miatt. A tótok sorsát intézők abban a hiedelemben éltek, hogy ha magyar iskolát adnak nekik, megmagyarosodnak.

Nem egy tót falunak állami, vagy községi iskolájában már 40–45 év óta tanítanak csupán magyarul, s ott magyarul mégis senki sem tud! Vannak Budapesten a központi hivatalokban értelmes és igazságszerető férfiak, magyarok, kik előbb a tót felvidéken szolgáltak mint bírák, tanfelügyelők, mérnökök, erdészek, bányászok: tegyenek tanúságot, elhagyhatják-e a tótok anyanyelvüket? Elhagyhatja-e a 20. században anyanyelvét Pozsonytól Ungvárig, a Tátrától majdnem a Dunáig egy tömegben lakó nép, melynek legkisebb falujában is csak a különféle határrészek nevei jókora szótárt tennének ki, melynek van múltja, vannak tradíciói, szebbnél szebb meséi, bőséges dalai és szívéhez ihletett költők ma is szólnak? Itt az ideje ezt belátni, a nagy tévedést korrigálni és a tótot érzésben a magyarhoz közelebb hozni.

Kegyelmes Urunk! Népnünk fiai közül a háború után sokan hiányozni fognak, de sokan mégis hazatérnek és mindenesetre közelebb fognak állani nemzetiségükhöz, vérükhöz, mint annakelőtte.

⁶ É. a helynevekről szóló 1898:IV. tc.

Tudata annak, mit teljesítettek ők, miképp végezték királyuk és hazájuk iránti kötelességüket, csak tágíthatja eszmekörüket. De ha itthon nem találnák új élet zálogát, hajnalát, mi attól tartunk, hogy ők is csak szaporítani fogják az Amerikába költözők számát. Nálunk még nagyobb lesz a hanyatlás, a fogyás, mint volt a háború előtt... És e hazának nem volna szüksége ily életrevaló, minden téren hasznavehető elemre? Pusztulhat a tót felvidék lakossága?

Nagyméltóságod vezérlő eszméje, hogy a mostani nagy erőmegfeszítés után országunkban nyugalomra, nyugodt erőgyűjtésre, tömörülésre, kölcsönös bizalomra lesz szükség. Emlékiratunkat ezenel kezeibe téve, államférfiúi bölcsességétől bizalommal várjuk, hogy Magyarország oly fontos ügyét, minő tót nemzetiségünk sorsa, új útra méltóztatik terelni s intézkedéseivel nálunk új életet keltetni.⁷

D

1915 szept. 21–25

Gr. Tisza István miniszterelnök és br. Kürthy Lajos kormánybiztos levelezése az 1915 nyarán beindított szlovák akció meghiúsulásának idején

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 4:16/12, 9, 10

1

Br. Kürthy Lajos főispán úrnak

Budapest, 1915. szeptember 21.

(a tótokkal folytatandó megbeszélés tban)¹

Kedves barátom!

Tegnap a klubban találkoztam Kiszelyvel, s vele folytatott beszélgetésemből arra a következtetésre kellett jutnom, hogy Ghyczy határrendőrségi tanácsos a tótokat az én nevemben hívja megbeszélésre, s úgy állítja oda a dolgot, mintha én kívánnék velük egyezkedni.

Egyáltalán nem értem, hogy jut egy határrendőrségi tanácsos ahhoz, hogy ilyen kérdésbe ártsa magát, s a legnagyobb mértékben helytelenítenem kell, ha tényleg ilyen módon él vissza a nevemmel és tesz intencióimmal merőben ellenkező nyilatkozatot.

Neked és általad nekem eddig úgy volt beállítva a dolog, hogy a tótok közeledni kívánnak, s e végből találkozni szeretnének velem, s hogy ezt a találkozást ismételve ők sürgetik. Ha így áll a dolog, hajlandó vagyok velük beszélni, de csakis, ha valóban teljesen spontán ébredt fel náluk a közeledési vágy, mert abban, hogy mi hívjuk őket ilyen megbeszélésre, a kormány és a nemzeti ügy kompromisszióját látnám, s attól semmi irányban nem várnék jó eredményt.

Kérlek légy olyan jó, járj alaposan végére a dolognak, mondd meg nyíltan a tótoknak, hogy ha bárki úgy állította be a dolgot előttük, mintha én hívnám őket magamhoz, az egyszerűen hazudott és visszaélt nevemmel, s hogy csak abban az esetben jöjjenek, ha erre ők alkalmasnak látják az időt.

⁷ A szlovák küldöttség a lipitói csoport közbelépésére meghiúsult, s így a közölt memorandumtervezetből sem készült végleges változat.

¹ A gépelt levél másolatán Tisza sajátkezű rájegyzése.